

FILLÉRTÁR

mindennemű közhasznú ismértek terjesztésére.

39.)

Kijön minden szombaton.

(November 22-kén 1834.)

C s i p k e.

Ezen kézmű cikkely leginkább Franciaország' hajdani Brabant és Flandria tartományában, Angol-, Olasz-, Német- és Szászországban, Csehországnak hegyes vidékein és Holstein herczegségben készítették. A' szőtt csipkét csaknem minden országban használják a' a' paszamántszővő széken. Az fejér, czérnából vagy fekete selyemből való vastag csipke, vagy simán vagy mintázva, karéjos vagy karajtalan. Harlemben igen sok készítették 12 réfnyi végből állván, mindenféle szélességben, még pedig a' karéjosan verettek 37 számban, 3-tól 4-ig, a' simák pedig 40 számban; hasonló nemű forog kereskedésben pommeri és alburgi csipke név alatt is. A' kordelesipke fekete, széles, 's domboru virágjai vagy ábrái sinórral szövethetnek. Vert csipke az, mellyben a' fonal rajzolt minta szerint kézzel bujtatik egymás alá mesterséges és fáradságos munkával; rajzolatjuk sokféle virágot és kuncsorodást foglal magában, 's a' fenéklap szerint különbözőleg nevezethetnek. Ezen csipkének jósága, czérnája' finomsága 's a' munka' szorgalma és pontossága szerint ítéltetik meg. Vart csipke az, mellynek fenéklapja szövethet 's az ábrák szabad kézzel varva dolgoztatnak belé. Franciaországban különbözőféle nevet visel: Points à la reine, à la Dauphinée, de Genes, Angolországban points, orneedle work. Ezen csipkét leginkább Olaszországban Majlandban, Genuában, Velenczében, a' klastromokban, Franciaországban és Belgiumban készítik. Gorl csipke az, mellynek virágai gömbölyű, erős fonallal varratnak ki, 's belőlről elválasztó csipke öltésekkel töltenek ki.

A' csipkék párnán verethetnek kótissal, a' szélescsipke pedig tövel készítettetik, mint például

a' Points de France, d'Argantau, d'Alençon, a' brüsseli, és velenczei. A' csipkének nem csak szélessége, 's czérnájának nem csak finomsága teszi a' különbséget értékében, és jóságában, hanem a' fenéklap' neme, a' ezafat, a' remek munka, a' finom vagy vastagszálu minta még más különbséget tesz, melly szerint mindenik nemű csipkének külön neve van; azon kívül hogy széles, középszerű és keskeny, he- és kikanyarított, vastag és világos csipkére osztatik, megkülönböztetik még a' reczés csipkel, vagy reczés nemű fenéklappal, fondbride, kunkorított fenéklappal, mosáik fenéklappal, egyenlő virággal, vastag fonalu virággal, nagy és apró virággal készült csipke.

A' ezafat keskeny cesrnaocsipke- nem, melly kótissal és tövel a' verőpárnán készítettetik 's a' csipkére felvaratik.

Franciaországban, nagy becsű a' valenciennesi csipke, de finomságban, izlésben, 's szorgalmas dolgozatban sokkal utána van a' brabantzainak. Valenciennesben a' dolgozónék' száma 3600-ra megy, kiknek munkájuk 400,000 livrát felül halad értékben. Azon csipke, melly Fausse valencienne név alatt ismeretes, tulajdonképen Gentben készül. Alençonban 's éjszaki Franciaország' más helyein brüsseli módon csináltatik a' csipke, de izlésre, egyenlőségre, fényre, rajzolatra, 's finom árnyékolatra nézve alább való. A' francia csipkének egy selejtesebb neme fejér czérnából, mellynek durva, középszerű és finom féléje van, parasztesipke (Bisette) név alatt ismeretes a' kereskedésben. Könnyű csipkét (Mignonette) melly igen finom, és világos, sokat csinálnak Franciaországban, melly csak arra való, hogy más hasonló neműt és munkáját feljebb emeljen.

Pettyes csipke (Puntas de mosquito) apró pettyegetésű csipke' neme, melly Hollandiában készítettetik és hajdan nagyon hordatott Ameriká-

ba. A' kivitel Cadixba küldetett, 's mindenik 20 végből állott, egyik féle 3—10, a' másik más minta után 4—10 ujnyi szélességű. A' hollandi csipkének egymás neme is hordatott Amerikába Spanyolországban keresztül.

Az angol csipkék leginkább Dorset, Buckingham, Northampton, Salisbury, Leith, Hamilton, Renfrew városokban készülnek és gyakran brüsseli gyanánt adatnak el.

A' legszebb csipkék kerülnek Németalföld és Belgium előbb egyesült országokból, 's kiváltképen Brüsselen, Antwerpiában, Mechelnben (általában brabantiai szélescsipke név alatt) Gentben, Rysselben, Valenciennesben, Alençonban (Points d' Alençon név alatt) készülnek, ezek minden más félénél becsesebbek lévén, a' fonal' és munka' finomsága és tömörsége miatt. A' brüsseliek főhelyen vannak a' finomságban, izlésben, rajzolatban, fejrésében és fényességben, 's Brüsselen és környékén 20,000 ember foglalatostokodik: ezután következik a' mechelni csipke, mellynek jelessége erősségében és tartósságában áll. De Brüssel és Antwerpia is sok csipkét szolgáltat mechelni módon, melly points de malines név alatt árultatik. A' reczés fenéklapos általában kedvesebb, és nagyobb divatu, mint a' kunkoritott fenéklapos, fondbride; a' mechelni fenékalj pikkelyes, szemekkel és szemek nélkül, 's divat miv (ouvrage de mode) név alatt különösen jól készítettik; a' brüsseli szélescsipkék virágai mind be vannak szegve. A' mechelni csipke szépségére nézve mindjárt a' brüsseli után következik, és egy kissé még tartósabb. Ennek karaktere a' lapos fonalban áll, melly a' virágmivnek szegélyét adja, a' honnan ezen csipke Franciaországban moline brodéennek neveztetik. A' valenciennesi csipke egy szálból vagyon és egyszerűen kunkoritatott, tartósabb a' mechelninél, de nincsen szép fejrésége. A' nem igazi valenciennesi nem oly tömött, rajzolatja kevesebb szorgalommal dolgoztatik ki, 's a' virágok' alapja sokkal ritkább. Azon csipkék, mellyeket helytelenül points d'Angleterre-nek hívnak, a' rajzolatra nézve csak utánzásai a' brüsselinek. A' finom czérnához való len Flandriában Cortryk' vidékén, és Geldern, Xeremond németalföldi provinciákban termesztetik, Gentben és Harlemben fonatlanul megfejé-

ritetik, Mechelnben és Antwerpiában czérnává fonatik.

Spanyolországban, Caltedásban sok csipke készítetik Amerika' számára. Basel cantonban is elég ügyes csipkegyárosok az asszonyok.

A' miszniai hegyekben (Szászországban) már századok óta nagy tannyája van a' csipkekészítésnek Schwarzenberg kerület' némelly helységeiben, ugy szinte Hartenstein grófságban is. Az itt készült csipkék kétfélék, ugy mint czérnacsipke, és fekete vagy fejr selymü, vagy szöke csipke. Ezen különböző nemek külön vidékeken készülnek; a' legszebb szökék Schneebergből, Annabergből és Weisbergből kerülnek, más helyeken ismét a' fejréczerna csipkék legjobbak.

Minden asszonyszemély, rendének különbsége nélkül, csipkekötőleánynak neveztetik, ha ezzel foglaltos, 's kiadójától (ki a' csipkegyárnak ura) czérnát vagy selymet, mintát és levelet (egy darab pergamentet) kap, mellybe lyukak vannak szurva a' tűnek, 's a' virágok rá vannak festve. Az ugy nevezett kiadók küldözik el a' csipkéket mindenfelé.

A' miszniai hegyekben körül belől 30,000 személy munkálódik a' csipkén. A' schnebergi fejr czérnacsipkék oly szépek, hogy csaknem egészen hasonlók a' brabantzaihoz.

A' esch érczhegyekben a' czérna és selyemcsipkék, nem különben az ugy nevezett gazdasági csipkék leginkább Neudeckben, Joachimsthalban, Graszlitzben, Plattenben, Wiesenthalban, Kupferbergben 's a' t. készülnek, 's már 1792. 540,000 forintra ment értékük, 98,446 forint áru vitetvén ki az országból.

Tondernben, Schleswig herczegség' éjszaki felében a' jelen század' kezdetén már 12000 leány foglalatostokodott csipkekészítéssel. A' dániai Rom szigeten szántanak vetnek az asszonyok, 's mikor az ekét elhagyják a' legszebb és csinosabb csipkét készítik. — Nálunk sok ehez való leány csak a' libát örzi.

Egy tengeri vadászat.

A' matematikus, ki szorgalmasan méregeti a' távolságokat, hamarosan elrakja szereit; a' számoló félre löki könyveit; az orvos oda hagyja szendergését, 's mindenki, vén vagy ifju, siet a' hajófedelezetre az ugy nevezett gazkölyköt meghalni látni. Még a' majom is, ha van a' hajón, élénk részvéttel viseltetik a' jelenet iránt. „Hol a' horgod legény?“ kiált a' kapitány. „Itt van uran!“ felel a' pimasz, megvizsgálja horgát 's jelenti, hogy olyan hegyes mint a' tű. Ekkor egy nagy darab disznóhust dug rá, mintegy négy öt fontnyit, mert a' czápahal' gyomrának semmi sem ízetlen, semmi sem nagy. A' kis ujnyi vastagságu horog, egy meghajtott vasan ül, melly valami tenyérnyi szélességű, 6 — 8 hüvelyk hosszáságu, és erős kampóval van ellátva. — Ezen mérges képű vasra négy vagy öt lábnyi láncz van kötve, mert a' faldosó czápahal gyakran oly mélyen lenyeli az étket, hogy, ha a' horog csak kötelen függene, azt könnyen elharapná mint a' spárgát. A' czápahal rendszeren éhen van mint a' mátrócz; azon ritka esetben pedig, mikor appetitusa nincsen, egész kényelemmel uszkál a' harapás körül, megszagolgatja 's eltaszigálja lapát orrával; nagy fontossággal úszik félre, mintha utálná a' hust, de majd ismét előjön, hogy a' finom nyalánságot, mint azt a' mátrócz nevezi, nyalogassa. Mig a' czápa ur így enyeleg, ugy megrakodik a' hajó hátulja fejekkel, és alig lehellő nézőkkel, hogy sem szeretetből sem pénzért nem kaphatna az ember több helyet, még az arbocz' kötelei is el lévén foglalva. Ezek csak suttogva beszélnek egymással, ha ugyan kedvet enged nekik hozzá a' szörnyeteg' nézésének nagyobb gyönyöre, melly még most szabadon forog az oczeánban, de majd nem sokára hatalmukba esik. Ezen fészületet tovább láttam, ugymond az elbeszélő, egy óránál tartani; azután azon gondolatra jött a' czápa, hogy velünk semmi köze, 's vagy a' habokkal tovább vitette magát, vagy oly hirtelenséggel merült le, hogy több ölnyre nem lát-szott utána egyéb tajtéknál. Ha egy spanyol galeót hajó, mellyen a' vadászat tétetik, elvész a' szem elől, nem gerjeszt nagyobb szánakodást, mint a' czápahal' elveszése. Ellenben

azt hiszem, az ellenség' zászlójának első hódolati meghajtása az ütközetben nem köszöntetik nagyobb örömmel, mint ha a' czápa visszatér és a' csalogató étket lenyeli. Halk susogással megy az öröm szájról szájra, minden szem villog, 's az ábrázatok, mellyeket a' nap és szél még el nem feketített egészen, majd elhalaványodnak, majd elveresednek. Mint-hogy a' csalogató étel többnyire a' viz' felületén lebeg, a' hajó' mozgása miatt, természetesen kénytelen a' czápa alólról belé harapnia, minthogy pedig torka az álla alatt van, és nem felette mint más becsületes embernek, csaknem hátára kell fordulnia, hogy az uszó hust, mellyben a' horog rejtve, bekaphassa; 's ha egészen meg nem fordul is, legalább annyira megfordul, hogy feje hasának egy része kilátszik. Azon pillantatban, mellyben ezt a' hajón várakozó nép meglátja, egy elnyomott örömkialtás hallatik a' sokaság közt, de senki sem szól egy betűt is, hogy az állatot el ne ijessze. Néha oly mohón kapja a' czápa a' hust, mihelyt levettetik, hogy félig kiugrik a' vizből utána; de ez ritka eset. Olyankor elnyeli a' hust, horgot és a' lánczot is egy vagy két lábnyira; 's veszélyt hozó zsákmányával oly gyorsan és hevesen sülyed le a' mélybe, hogy a' kötel csikorog, mikor leért. De közönségesen megfontolóbban bánik a' dologgal, 's ugy látszik, csak szopogatja a' hust, a' helyett, hogy beléharapna. Ilyenkor igen ügyes kéznek kell a' kötelet tartani, mert a' hozzá nem értő hebegurgyáskodna és felrántaná a' kötelet, mielőtt mélyen benyelte volna a' czápa. Kíváncsi barátunk ugyan soha sem oly emberséges, hogy mit egyszer megfoga, eleresztené, de hirtelen felrántáskor csak valamely gyenge részébe akadáhat a' horog, melly aztán az erőszakos küzdés alatt kiszakadna. Az egész mesterség abban áll, hogy a' falánk szörnyeteg mélyen benyelje a' hust és azután húzassék a' kötel hirtelen rántva, ugy hogy a' horog' kampója torkába vagy gyomrába mélyen bemenjen.

Minthogy a' czápahal nem olyan uraság, ki ezen bánásmódot békével szenvedné, senkinek sem tanácsolnók lábát történetből a' kötelre tenni, mert mihelyt mélyen befuródott a' horog, oly erőszakkal fonódik az lefelé, hogy, a' mi élébe akad, törik vagy szakad. Mikor a' kötel

lefutott, oly erővel vették fel a' szegény ördög, hogy a' viz' felületén kicsap. Ekkor elkiáltják magokat a' nézők 's a' sokáig lenyomott érzésnek szabad futást engednek. Egy erős húzás még nem elég most a' hal' felhúzására, mert néha megesik, hogy nagy viczkádozása miatt a' kötel elszakad vagy a' horog eltörik, 's akkor elszaladván igyekeznek a' maradványt megemészteni a' mint tudja. Mindenkor legjobbnak tartatik tehát addig huzgálni ide 's tova a' vízben, míg elfárad. Ezen munka alatt azt hihetné az ember, hogy az állat érzi a' vele rosszul bánást, mert oly dühös tekinteteket vet fel, hogy a' vér meghül az emberben, ha eszébe jut, hogy eljöhetne az óra, melyben hasonlóképen egy halálos ellenségnek hatalmába eshetik. Egy tengeri ember sem merészli azért csak a' kötelen felhuzni a' czápahalat; mert akármily bágyadt-nak láttassék is viczkádozása a' vízben, ritkán van veszély nélkül, ha félig felhúzatott a' szörny.

Annak meggátlása végett, hogy a' kötel el ne szakadjon 's a' horog el ne törjék, rendszeren egy hurkot szoktak használni. Ez a' kötelen leeresztetvén az állat' fejére húzzatik és testének hátulsó részére rászorítatik. Ekkor a' drámának első fele megvagyon; 's a' legyőzött ellenség most már könnyen felhúzatván a' hajófedelezetre vették, hol kimondhatatlan örömmel fogadja a' hajónép. Noha most már nincs többé a' czápa elementumában, épen nem vesztette el erejét kártevésre, és senkinek sem javaslanók közel menni farkához, vagy szájához. Egy közép nagyságu czápa farkának egy csapásával széttörheti az ember' lábszárát, 's én láttam, hogy egy olyan állat, miután már tíz perczig hevert a' fedelezeten, három hüvelyk vastagságu horgonykötelet harapott el félig, 's minden győzöit tiszteletes távolságban tartotta magától. Ha a' czápahal ide 's tova hömpölyög a' fedelen, zavarodás' láthelyévé teszi azt, szerteszéljel futván a' tolongó sokaság. Az ily alkalommal vérével csinált moeskok a' fedelen hetekig is alig tisztítatnak el a' kapitány' sok lármájára. De a' vadászatkor minden ily csekélység elfelejtetik, mivel maga a' paranesnok is részt vesz a' történetben, mert ugyan nyomoru ember volna az, ki ezt nem tenné. Ha semmi érdeke nincs abban, a' győzedelmek

ütés, verés, átkozódás közt a' hajó' hátuljába voncsolják, a' hol sanyaru sorsának késszurással, nem sokára véget vetnek. Az első dolog mindig farka' elvágása, de ez ritkán esik meg könnyedén, minthogy teljességgel nem tanácsos közel menni hozzá; hanem valami ügyes kéz, mely a' fejszével jól tud bánni, egy vágással elcsapja azt, kilesvén egy nyugodt pillanatot. Akkor egy másik támadja meg, ki hasát vágja ki 's ezzel vége a' tragediának, a' mennyiben tudnillik a' színjátciónak küzdését és szenveit illeti. Ekkor elégitik ki a' mátróczok eleven ujságkiváncsiságukat, vizsgálván mit rejt a' szörnyeteg gyomra; de gyakran megcsalódnak, mert töbnyire üresen lelik azt. Azonban emlékezem egy nevezetes találmányra, mikor tudnillik sok lud és tyuk, melyek megdögölvén a' tengerbe hányattak egyéb holmival, ugymint kopott kosarakkal, szalmakévékkel, hajóköteldarabokkal, szemléltettek ezen tengeri szörny hasában. De mi leginkább esudálkozást és bámulást gerjesztett, egy bivalybőr vala, mely az előtti nap vágatott volt le a' hajón. A' vén mátrócz, ki a' czápát felhasítá, két lábát szétvetve állott rajta 's a' tárgyakat egymás után hajigálta ki belőle. Mikor végre a' bivalybőrre jött, mint egy kárpitot maga elébe tartá, és kiálta: „Nézétek fiuk, elnyelte a' bivalyt, de bőrét meg' nem emészthette.“

A' vad Sarruák.

Nem igen régen sarruák érkeztek Párisba, de nem csináltak oly nagy lármát mint az Osa-gok, mivel ezek előbb valának ott, 's a' nép' ujságkiváncsisága az ilyesek iránt már akkor csillapodott. Ha az ember csodálatni akar, nem csak messziről, például Amerika' mély bel-sejiből, vagy a' világ' végéről jöjjön, hanem idejében is jöjjön. Ezt a' tapasztalást mindenkinek jó lesz megjegyezni, még a' kannibáloknak is. Pedig a' sarruákra nézve csak lehetett volna kivételt tenni ezen szabály alól, mert természetileg szebbek, történetileg nevezetesebbek mint ohio-beli megelőzőik voltak, 's a' tudósok vizsgálatainak, a' sokaság' ujságkiváncsiságának több anyagot 's tanulási alkalmát

A'rad Saruak.

Csipke - csinálás.

szolgáltatnak. Ők az új világ' ős nemzeteinek végszardékai, 's velök ki fog halni az előidő' emberisége.

Tudósítónk hallván a' sarruáknak Párisba lett érkezöket, azonnal sietett látogatásukra. Vezetöjük, egy jeles tengeri tiszt, ki húzamos ideig tartózkodott Paraguayban 's azon földnek abroszát is kijobbítá, néhány közléseket tevé tudósítónkal azon nehézségekről, melyekbe a' sarruákat Havreból, hol szárazra szállottak, Párisba, dicsőségük láthelyére vitetni, került. Egy utazó párisi hölgy, — divatárosnének lát-szott — semmit sem álmodván arról, mikor magának helyet váltott a' gyors kocsin, hogy négy csaknem meztelen, állatgyűjteményként illatozó, hosszú ujjú, kellemetlenül hangzó torqu vad emberekkel fog utazni, felháborodván a' felüléskor ezen látmányon, lemondott ily utazó társasággal utaztatás gyönyörüségéről, mely egy Humboldt és Klapprothot az elragadtatásig örvendeztetett volna, 's kényelmének feláldozásával inkább hátra ült kívül a' kocsin, minthogy a' kalauz visszatni nem akarta neki a' bért, nem láthatván a' posta hivatal'előre el' az ilyen eseteket.

A' sarruáknak szerfelett sok kint okozott a' kocsiban utazás, minthogy Pampas hazájukban ahoz nem szoktak volt; 's több izben esedeztek engedelemért, hogy gyalog mehessenek, átkozván a' civilizatiót, mely az embert megfosztván lábainak szabad használatától, négy hintáló fal közé rekeszti. Mihelyt szállásukra megérkeztek Párisban, pálinkát kívántak, 's igen panaszkodtak, hogy sokára juthatnak hozzá. Minthogy tudnillik senkinek sem tudák magokat kifejezni, nekéz vala vezetőjük' közbenjárása nélkül ezen italt valakitől megkapniok, azért egy új módját találták a' pálinka szerzésnek. Az ő lakásuk és egy kovács háza közt álló magas nyársfa igen sokat használt nekik e' végre. Az ifjabbik sarrua felkúszott erre mint egy macska, 's legkisebb fáradságot sem vevén magának egy oly nagy város' megtekintésére, melybe legelőszőr érkezett, néhány apró pénzt vetett a' munkásoknak, kik ebből a' fiatal vad ember' kívánságát eltalálván, egy üveg pálinkát hozának neki.

Mind a' négy akadémia három tagból álló küldöttséget nevezett, 's így öszvesen 12 tu-

dóst, a' sarruák' megtekintésére, és rólok tudósítást tenni. Ezen tudósok közt, ugymond az elbeszélő, valának, physikusok, anatomusok, festők, természetvizsgálók, philosophusok, literatorok, kik öszvesen és külön, a' népvándorlás' misteriumáról, azoknak minden egyesei' származásáról, továbbá az idiomák' gyökeiről 's a' phrenologia' homályos szabályiról felvilágosítást kerestek; de én nem ilyen czélból kívántam a' sarruákat látni; 's ha ezek előre tudták volna, mily vizsgálatok alá fognak vonatni, bizonyosan ők sem fogák a' tudósok' látását ohajtani. Nagyobb szerencsétlenségre még sokáig is kellett várakoznom; mert egy akademikus kettőt lép egy nyomba, itt pedig tizenkettőre kellett várakozni, 's miattok két bivalybőr keztyüs óriási örkatona állott az ajtón; a' sarruáknak legszebb lóböreibek kellett felvenniök, és a' legszebb dámák, kik soha sem várakoznak örömet, nyugtalanul lesték mikor nyilik már meg az ajtó. De hiában, a' szokás már azt hozza magával, hogy az akademikus legyen az első, ki a' csudát megnézi és megmagyarázza.

Végre előállott három koesi, 's tizenkét tudós szállott ki belöle legelőszőr Virey ur, utána Saint-Hilaire. Ez a' két kis ur, a' nagy, híres névvel, tréfálni látszott egymással. Én egész mély tisztelettel léptem félre, 's gondolám, Virey azért jött, hogy a' sarruák' geneológiáját íról fra felkutassa; Saint-Hilaire ur pedig az emlős állatok' normál állapotját akarja meghatározni, 's nem haragudtam rá, midőn egy szép dámának esapta a' levelt. Lemercier ur, gondolám továbbá, szük nadrága, fehér kalapja, és hajlékony pálcácskájaja' ellenére is azért van itt, hogy a' hősi poezis' karakterét éles mivészii szemmel kutassa ki. Később tudám, mi czéla volt minden akademikusnak külön külön.

Most már beereszteték a' sarruákhoz, egy nyílt udvarba, melynek közepén csak három sarrua volt letelepedve; a' negyedik egy szobában feküdt nehez sebében kinlódva. Lenyúzott lóhus hevert a' napon, otthoni szagot terjesztvén a' vademberek' mesterséges kunyhója körül. Ugy tetszett, mintha ebédjöknel leptük volna meg őket.

Megharagudtam volna, hogy a' mi európai fejez bőrünk csak oly gyenge benyomást tevé

rájok; de meggondolám, hogy az ő megsértő hidegvérűségük a' négy akadémiát épen úgy illeti mint az én csekély személyemet. Midőn a' sarruákat és 12 akademikust megmutaták egymásnak, kölcsönösen tekingetének egymásra. Nem sokára megunták ezt a' sarruák, de az akademikusok szorgalmasan folytatták vizsgálódásikat. Bámaka Peru, a' legöregebb sarrua, kaczik melléknévvel, egy pálinkás palacczal mulatott, mellyből hatalmas kortyokat nyele, 's ásítózva nyujtódzott ki a' földön mint egy tigris. Takaube, a' fiatal, egy göngyölt (Zigarre) gyujta meg, Guyunusa pedig a' neje meztelen hátát fordítá neki. Ez talán valami hazai tetszvágy (koketterie) lehetett a' szép begyestől? Minthogy az én újságkiváncsiságom jobbára ki volt már elégitve, vizsgálódó szememet a' tudós akademikus urakra fordítám. Mily felséges magas ideák ugrándoztak ezeknek fejekben. Virey ur mindig pogácsát harapdált.

Mig én szegény vizsgálódó, a' mit láttam, egyszerűen magyarázgattam magamnak, veres bőrszínöket a' rézéhez, alakjukat a' buenos ayresbeli kreolokéhoz hasonlónak találgattam, kaponyájuk, izmaik, szemszugjaik és micink közt legkevesebb különbséget sem leltem, épen oly kevésé fekete selyem hajuk és az indusoké közt, az akademikusok magok részükről sokkal szorosabban vevék ezen dolgokat, hogy, hiven felfoghassák, helyesen öszvehasonlíthassák és csalahatatlanul meghatározhassák. Mig én csak ösztönileg, nem elvek szerint csudálkoztam, meglepett azon látszó egyvérűség, könnyűség, mellyel az akademikusok vélekedéseiket 's ítélteiket minden fáradság nélkül előhordák. Rá esküdhett volna az ember, hogy ők ezen vademberek közt éltek, oly ismeretesek valának minden új jelenettel 's mind azon természeti csudákkal, mellyeket mi világiak a' sarruákon bámulánk. Virey ur, mint később megtudám, azon kérdéssel mulatott, honnan származnak a' sarruák, 's eredetöket a' mongol törzsököktől hozta le; Gedsefroy ur gyakorlott szemmel tekingetéöket, mellyel már oly számtalan idegen országot látott; Lemercier ur porban játszott feljebb tisztelt pálczácskájával, mások pedig ezen tudós urak közül mély gondolatokba merülve szipantgaták a' burnótot, hátat fordítván a' vadaknak. Ezek hihetőleg grammatikusok voltak.

Egy orvos az akademiából közeledett a' beteg sarruához, ki Senaque-nek neveztetett és maga is orvos volt. Én is oda mentem. A' franczia orvos megtapogatta collegája' ütérét, de a' helyett, hogy valami gyógyszerert javallott volna neki, teljes erejéből nevetett a' kalapon, mellyet amaz párna gyanánt használt. Senaque' bőre, mellesleg említvén ezt itt meg, 18 frankon adatott el halála után a' fűvészkert' természeti gyűjteményének. Ő ezianák' bölcsőjében született, Uruguay hatalmas zuhatagának moraja alatt szendergett, krokodilokat és párduezokat nagy virgonczsággal küzde le, nagy erővel a' bizamökröt, ellenségeinek kaponyáiból ivott, kiket legyőzött, azután Franciaországba jött, hogy ott magát a' kíváncsi néppel két francért látassa, a' fájdalma' legsúlyosbikától a' honvágytól kínoztatva szalma halóvaczkára fekvék, egy béres kocsiban a' kórházba vitetett, 's ott darabig sanyargattatván mint egy utozálló rongyszedő hala meg. Ez a' Senaque' szomorú életi pályája.

Már tovább üzték egy óránál unalmas inquisitiojokat az akademikusok, midőn egyik sarrua, Bámaka, Peru, néhány torok hangot eresztett, mellyek, tekintetéről ítélve, valami kérdést jelentének. Az akademikusok felügyeltek, midőn szerencsésök leve a' sarruák' hangorga-numit megvizsgálhatni, 's hihetőleg azt a' megjegyzést tette Virey ur, ki valahára megszünt pogácsázní, hogy inypadlásuk alkalmasint hajlottabb a' sarruáknak mint az európaiaknak. Én azon törtem fejemet valyon miesoda nyelven szólott a' sarrua. Reményltem ennek megtudhatását, mivel azt hittem, hogy az akademikusok tökéletesen érték, 's a' többi amerikai dialectusoktól is meg tudják különböztetni. De midőn a' sarrua ismétlé kérdését, azt kellett következtetnem, hogy ha értik is az akademikusok, legalább felelni reá nem tudnak, szomszédom meglepetve sugá fülembé: halotta ön, hogy spanyolul szólott a' sarrua; igen tisztán és érthetőleg kérdeztvén; mit akarnak az emberek? Que quieren esos hombres?

Hogy? hát spanyolul beszélt a' sarrua? 's azt hiszi ön, hogy az akademikusok közül senki sem tud spanyolul? egyetlen egy sem a' tizenkettő közül? Ez lehetetlen. De ért-e ön igazán spanyolul, hogy azt merje gondolni, az

akademiások sarrua nyelvnek vélik a' spanyolt. Én uram értek, viszonzá szomszédóm, 's ha akarja felelek, a' tizenkét akademiás helyett. Ekkor heszédbe ereszkedett az ifju Bámaka Peruval, ki nagyon örvendett, hogy talált valakit, kivel beszélhet. Az akademiások nem kevéssé csudálkoztak, 's ezen sarruául beszélő ifjuról is örömetst tettek volna relatíot, de néhány perczmulva értésőkre adá ez, hogy ő spanyolul váltogat ideákat a' vadakkal, 's most ők is egy rakás fontos kérdést tevének azoknak, p. o. esznek-e a' sarruák örömetst tyukhust? szépek-e asszonyaik? és csznek-e embert is! A' sarruák ezekre igen szerényen feleltek: örömetst esznek tyukhust, asszonyaik szépek, de nem emberevők.

Megszokván már a' sarruák az akademiás képeket tolmácsuk által tovább folytaták a' felelgetést, 's mig a' kaczik elbeszélé, hogy vendégségekben tánczolnak és énekelnek, Böldisár nevű istent és több másokat különböző név alatt tisztelnek, a' megjutalmaztatást halál után hiszik, táboraiknál vezéreik vannak, városaikban régi szokás pótolja ki a' törvényt, ez alatt Virey feljegyzé czerusájával teendő tudósítását ilyképen: A' sarrua mindig piszkos, és kelletlen szaga van. Sem játékot sem tánczot nem ismer, ugy nem hangászatot, éneket és társaságot. Semmi istent nem ismer és nem imád. Sem törvények sem kötelező szokások meg nem kötik, sem jutalmat sem büntetést nem hiszen.

A' sarruák mindinkább bizakodók lönek az akademiásokkal, 's az ifju harczos sarrua megmutatá ügyességét a' lazzo hajításban, melly háromágu bőrkötél, mindenik ágának végén vas golyók lévén, mellyeket ügyesen hajítanak a' czél felé. Ezen alkalommal szemembe ötlék, mily izmos és erős vállalai vannak a' sarruának; egészen ellenkezőleg a' Virey ur' tudósításával, mellyben ő azt mondja, azon kis gyakorlás, mellyet a' sarruák tesznek erejük' mutatására, nyilván mutatá karjaik' és lábaik' gyenge inalkatát. — Ez a' nagy tévedés természetesen onnan következik, hogy az akademiás nem akart maga magával ellenkezni, 's ezen elvnek kész vala az igazságot feláldozni. Ezen okból magyarázhatni ki többi tévedéseit is az akademiásnak, például, „hogy a' sarruáknak széles pofájok van“ holott csak olyan mint a' miénk

„szemeik görbén állanak“ pedig épen látirányosan állanak.

B maka Peru nem sokára követé Senaque barátját a' halálba, életének 58-dik esztendejében. Ribera praesidens csapatjai' lancesája, nyila és lazzoja ellenére is elfogák volt őtet és Senaqueval, Takaube 's Guyunusával együtt Rio Janeiróba hozák. Szinte Párisban halt meg honvágyban. De egy leányt hagyott maga után, minthogy halála után nem sokára egy kis barna leányt szült Guyunusa, Takaube, kit olvasóink a' képen lazzót tartva látnak, kevéssel ez előtt himlős volt. Szorgalmasan tanulja a' franczia nyelvet 's mihelyt azt megtanulja, ő is tudósítást ír a' tizenkét akademiásról, hasonlót a' Virey uréhoz.

A' kevély ember sokat tanult az állatoktól.

Mi emberek, mint a' teremtésnek urai, oly kevélyek vagyunk feltaláló tehetségünkkel, 's oly kényelemmel számálgatjuk sokféle mesterségeinket és műszereinket, mellyeket feltaláltunk, hogy eszünkbe sem jut, mit Democritus Phalereus mond: legtöbb mesterségeinket az állatoktól tanultuk.

Bábel' építői kétség kívül igen szerenésés találmánynak tarták a' földnek mesterséges kővé változtatását; de egy kis méhecske (Megachile muraria) ezt a' mesterséget kisebb mértékben, az okos hangya (thermites) pedig sokkal nagyobbban már a' világ' kezdete olta gyakorlotta. Az ember azt hiszi, hogy épületeihez semmi hasonló nincs az alatta álló állatoknál, de bezzeg más-képen gondolkozna, ha több nembeli állatok' történetére figyelne, mellyeknél azt találná, hogy sokan közülök határtalan idő óta remek építészek voltak. Az okos hangyák például több szobára osztják házaikat; ellátják lépcsőkkel, óriási boltozatokkal, kuptetőkkel, oszlopfolyosókkal, 's egyéb ilyfélével. Még mi előtt a' tirusi bársony feltaláltott, egy kis bogár (Megachile papaveris) sokkal ragyogóbb piros szinnel festé be szobácskáit, mint valaha fejedelmi csarnokok befestve lehettek. Más

mesterségeket is épen úgy űztek ezen apró állatok. Mily nagy fontosságu a' papiros' fel-találása? 's mint minapi levelünkben előadánk, világ' kezdete olta gyakorlá már azt a' darázs. Mi azt gondoljuk, hogy a' buvárharang' találmá-nyához semmiféle más találmány nem hasonlít-ható; holott a' póknak egy neme mindennap használja azt, még pedig úgy, hogy miénket jó-val felül haladja az elmésségben; mert alatta úgy ül a' vízben hogy legkevésbé sem éri ned-vesség, a' szükséges levegőt pedig sokkal egy-szerűbben szerzi meg magának. Egy kis moly' bubája jobban tudja a' légszivattyut utánazni, mivel, mint a' szükség megkivánja, hézagot csinál magának, semmi egyéb kölyü nem kellvén hozzá csak önnön teste. (Phallaena tinea ser-ratella) Ha meggondoljuk, hogy a' népes vá-rosok mily sok embernek erejét megkivánták annyi idő óta, hogy mostani kiterjedettségökre emeltessenek, mit mondjunk a' fejér hangyákra, melyeknek csak keves hónapokra van szüksé-gök, hogy egy fő várost építsenek, mely ha-sonlithatatlanul több lakosokat számlál mint ma-ga Ninive, Babilon, Róma, Peking. Az álla-tóknál legszebb mintáját találjuk a' fűrészelés-nek, furásnak, kovácsolásnak, ráspolyozásnak, késnek, láncsának, ollónak, fogónak, 's más ilyféle szerszámnak. Az állatok' legtöbb mun-káiból tehát elegendőleg megtanuljuk, mennyi elsöbségük van felettünk, 's mennyivel hátrább van mesterségünk az övéknél, ha őket követni akarjuk. Még a' gyógyászathoz is sok pótlé-kot nyújtanak, noha nem könyvirók. A' candiai kecskék, ha megsebesítetnek egy nyállal, elmennek és számtalan füvek közt kikeresik az ezerjófűvet (diptam) mellyel magokat gyó-gyítják; a' tekenös béka pedig ha kigyót evett, azonnal origantumot keres mint hajtó szert. A' gólya maga csinál klisztirt tengervizből magá-nak. Ha fülmiléink 's pókjaink nem volnának, oly felséges selyembe és fátyolba öltözött nagy énekesnéink sem lennének.

N a p l ó.

November' 22-kén 1800 megnyitása az *éjszak-amerikai* szövetséges statusok' con-gressusának *Washington* szövetség vá-rosában, *Adams'* elnöksége alatt.

- 23-kán 1808 a' francia marsalok *Lan-nes* és *Moncey* a' véres *tudela*-i üt-közetben megverik a' *Castanos*, *Pal-fox* és *Penas* által vezérlett spanyo-lokat.
- 24-kén 1642 meghal *Armand Duplessis* herczeg és cardinalis *Richelieu*, miután önkényes, nyughataflan és pazérló kormányzása által *Franciaország'* ké-sőbbi szerencsétlenségének első alap-ját megveté.
- 25-kén 1804 ugyanazon nap aluszik el *Németország*nak, sőt az egész tudós világnak két fő csillaga, *Herder*, a' mély theologus és felséges költő, 's *Kant* *Emmanuel*, az emberi elmének ha-tárait feltaláló nagy filozofus. Remek munkája „*Kritik der reinen Vernunft*“ örök időig a' választottak' szellemi ele-dele marad.
- 26-kán 329 *Konstantin*, Bizántzot vá-lasztván *Konstantinápoly* név alatt lak-helyéül, annak későbbi fényét alapítja.
- 27-kén 1807 a' portugáliai uralkodó *Bra-ganza* ház kénytelen *Braziliába* szök-ni 's a' *Tajóból* 27-kén kivitorlázni.
- 28-kán 1721 kivesztetik a' förtelmes és fortélyos haramia *Cartouche*, ki nevét czimül meghagyta a' világ' minden rahlójinak és tolvajinak.

POZSONYBAN.

Ifj. Schmid Antal' betűjivel és költségén.